

Dr. TÓTH ISTVÁN,

a Salgótarjáni Városi Tanács elnöke

Nem új keletű megállapítás, hogy az urbanizáció korunk megállíthatatlan folyamata. Lehet siettetni, késleltetni, de feltartóztatni nem. A városok lakosságának növekedése, mindenképpen a lakosság összetételének, a település szerkezetének, a város életének bizonyos megváltozását is eredményezi. Mindezzel egyidőben a társadalmi fejlődés, a lakosság igényeinek természetesen növekedése megköveteli, hogy ennek a változásnak utat engedjünk és tervszerű, okosan irányított fejlődést biztosítsunk. Új lakóterületekre, ellátási központokra ipartelepekre van szükségünk, ami óhatatlanul a város területének növekedésével jár. Ezzel már a témánknál is vagyunk, hiszen ha mindez igaz, akkor már javában városrekonstrukciót hajtunk végre, annak minden gondjával és szépségével együtt.

Kétnapos tanácskozásunk témája a magyar városok rekonstrukciójának társadalmi-, műszaki-, gazdasági- és esztétikai problémái.

Meg vagyok győződve arról, hogy minden városban születik a rekonstrukció során új és szép gondolat, jó kezdeményezés, de bizonyos idő múlva rájövünk, hogy azt a mai ésszel nem úgy csináltuk volna. Ismerjük-e egymás tevékenységét azonban annyira, hogy tudjuk, mi a követendő példa, vagy melyik az elkerülendő út. Nem. Ehhez valamilyen népes, utazó-nagyköveti osztály felállításához lenne szükség, de ez nem valósítható meg. A megoldás mégis megvan, amiért elismerés és köszönet a Magyar Urbanisztikai Társaságnak.

A mindig legaktuálisabb témák megvitatása, különböző városokban szervezett ankétok, konferenciák remek lehetőséget nyújtanak arra, hogy az érdekelt tudományos szakemberek aktív közreműködésével informáljuk egymást arról, hogy mi a jó, és mi a rossz, melyik a helyes út, vagy melyik az ingovány. Célja minden városrekonstrukciónak az, hogy a lehetőségekhez képest lakóinak a legkellemebb környezetet, a legoptimálisabb ellátást, a legjobb közérzetet teremtsen meg.

A házigazda város, Salgótarján szintén tagja a rekonstrukciós klubnak, 12 éve indultunk és kb. munkánk derekánál tartunk. Azt hiszem, a törzsgárdához tartozunk. Sokan most töltik ki a belépési nyilatkozatot...

1968-ban sajátos rekonstrukciót indítottunk el. A környező hegyek nem alkalmasak építési területnek. A város és központja szerkezetnélküli síkator. Salakkitöltéses, fabarakkok, vertfalú vagy homokkő lakások, többségük nyolcvan, százéves. Megépíteni lehetett, de felújítani már nem lehet őket.

Méltánylást érdemlő műemlék, vagy ilyen jellegű épület egy sincs. Ezt örököltük, de mi lemondunk az örökségről és a szükségből erényt csináltunk, a síkatorok helyén, a város kellős közepén kezdtük építeni az újat.

Általában látványosnak mondják rekonstrukciónkat. Az epéesebbje az kérdezi; honnan van rá ennyi pénzetek?

Látványos, mert jóformán mindent egy helyre építünk, a centrumba. Látványos, mert még nagy a kontraszt a régi és új között, és látványos, mert olyan tervezőink és kivitelezőink vannak, akik nemcsak kiváló szakemberek, hanem szívből szeretik is Salgótarját. Bár mondhatnánk, hogy sok a beton és kevés a pad, kevés a virág a városban. Pénzünk pedig nincs több, mint más hasonló ipari városoknak, nem volt és nincs keresztapánk. Gondunk viszont sok van, és azt hiszem e téren kedves kollégáim sem szenvednek hiányt.

Végezetül megköszönöm a Magyar Urbanisztikai Társaság elnökségének, hogy kérésünknek eleget téve, ezt az ankétot a mi városunkban rendezték meg, megköszönöm kedves vendégeinknek, különösen a városok képviselőinek, hogy városunkba látogattak, és ha nem tévedek, most mi részvételi rekordot állítottunk fel a hasonló jellegű ankétokat illetően.

Válogatás „A magyar városok rekonstrukciójának társadalmi, műszaki-gazdasági és esztétikai problémái” című országos konferencia (Salgótarján, 1972.) előadásából.

a Salgótarjáni Városi Tanács elnökhelyettese

Elnézésüket kérem, hogy nem „in medias res” kezdem mondandómat, de indokoltnak érzem a téma történelmi megközelítését.

A múlt század első felében még jelentéktelen kis jobbágyfalu, az 1860-as évektől kezdődően rohamos fejlődésnek indult. Ennek oka a jelenlegi város területén, s a közvetlen környéken felfedezett barnaszén. Sorra nyílnak területeinkön a bányák, s erre az energiaforrásra alapozva 1868-ban – a Kohászati Üzemek idetelepülésével – megkezdődik a város iparának kialakulása, s néhány évtized alatt, a századfordulóra létrejön az az ipari bázis és egyoldalúan nehézipari jellegű iparszerkezet, mely még a felszabadulás utáni években is jellemző volt városunkra, s felszámolása még ma is gondot okoz.

Az iparosodás dinamizmusát mi sem bizonyítja jobban, mint a lakosság számának rohamos növekedése. 1850-ben még csak 808 lakosa volt a községnek, 1900-ban 13 544. A századfordulóra Salgótarján a megye legnépesebb településévé vált, maga mögött hagyva az akkori megyeszékhelyet, Balassagyarmatot.

Városunk helytörténetírói meggyőzően bizonyították, hogy Salgótarján a magyar kapitalista városfejlődés egyedülállóan sajátos képződménye. Öt-hat évtized alatt lényegében létrejött Salgótarján úgy, amilyenek rendkívül találóan a harmincas évek közepén a „Cifra nyomorúság” c. könyv szerzője jellemezte.

„Salgótarján az a város, mely nem született, hanem készült. Készült pedig nem olyan szempontok szerint, hogy miként lehetne szebb és városibb város, hanem egyedül és kizárólag az üzemek szempontjai szerint. Ennek következtében ma négy Salgótarján van. A négy vállalati városrész közepén, egyikhez sem tartozva, és egyiknek sem fontosan terül el a tulajdonképpen városközép, és a vasútvonalon túl a hivatalnokok városa. Mindezek még további részekre bomlanak és Salgótarjánnak a szélein vannak a középpontjai, belvárosa pedig Budapesten, a vállalatok központi igazgatóságainak épületeiben.”

Ez a leírás nemcsak a város jellemző tényeit, hanem közvetve a súlyos fogyatékoságait is megfogalmazza.

Ennek a helyzetnek volt egy sor szükségszerű következménye, mely nemcsak az anyagi, hanem a szellemi szegénységben is jelentkezett: – nem épült ki a szükséges iskola – és művelődési intézményhálózat. Az értelmiségi réteg létszáma igen alacsony volt, gondolkodása jellemzően konzervatív, s rendkívül egyértelműen szolgálta ki a tőkés politikai érdekeket. Nem tudott számottevő kapcsolatot kialakítani a város dolgozó osztályaival, így nem válhatott a város szellemi életét formáló tényezővé, s a város a medence kulturális központjává. Az urbanizáltság szinte teljes hiánya, az egészségtelen lakótelepek, az esztétikátlan városkép, nem segítették a beáramlók életmód-váltását, az emberek nem tudtak már falusi módon élni, de nem válhattak át a városi életmódra sem.

Az egyoldalú iparszerkezet, a technikai-korszerűsítés elhanyagolása, a rossz munkakörülmények nehezítették a munkásosztály művelődését. A munkás művelődési szervezetek jelentős hagyományok alapját vetették meg, de a munkáskultúra a felszabadulás előtt – az átlagosnál nagyobb mértékű elnyomás miatt – nem határozhatta meg a város kulturális arculatát.

A város jelentős munkásmozgalmi megmozdulásai, munkásosztályunk forradalmiságot fokozott terrort, üldözést váltott ki az uralkodó osztály részéről, s ez szintén a művelődés ellen hatott.

Az elmondottakból következik, hogy a felszabadulás után törvény és szükség követelte a történelmi adósság törlesztését a művelődés terén is. Annál is inkább, mert a szocialista forradalmak korában a munkásosztály az igazán értője és meghatározója a kulturának. És városunk munkásosztálya szinte léte első percétől megharcolta a teljes emberi élethez, a „minden hatalom” birtoklásához való jogát.

A felszabadulás utáni városi vezetésnek egyik alapvető politikai feladata volt a kulturális építés, már akkor, amikor a mai értelemben vett városrekonstrukció gondolata még fel sem merült.

A politikai, társadalmi szükségszerűségeken túl egy jelentős közigazgatási intézkedés praktikusán is meggyorsította a város fejlődését és növelte a kulturális építés feladatait. 1950-ben Salgótarján Nógrád megye székhelye lett. Ez a közigazgatási döntés politikai szükségszerűség volt, így kellett döntenie, még akkor is, ha a város nem volt felkészülve a

funkció betöltésére, sem intézményekkel, sem szakemberekkel, sőt még intézmények telepítésére alkalmas épületekkel sem. Éppen ezért 1950-től már tudatosan készült a város vezetése a rekonstrukció megindítására. Az első városfejlesztési tervet, mely 1950-55 között készült, 1955 januárjában rendkívüli tanácsülés tárgyalta. Ez a tudatos, tervezett városfejlesztés új lehetőséget teremtett a kulturális, művelődési feladatok megoldására is. A most folyamatban lévő városrekonstrukció 1960-ban indult meg. Ezek egyidőben és párhuzamosan megkezdődött és jelenleg is tart a város ipari üzemének rekonstrukciója, illetve az iparszerkezet átalakítása.

Összefoglalva: a város kulturális, művelődési feladatait, a fejlesztés irányait és arányait, történelmi, politikai, gazdasági, társadalmi és urbanizációs igények, követelmények határozzák meg. Rövid időn belül a várost a megye méltó kulturális központjává kell fejlesztenünk, segítve ezzel is megyénk városiasodó településeinek gyorsabb ütemű fejlődését.

A városközpont rekonstrukciójának gyakorlati megindítása felszínre hozta mindazon ellentmondásokat, összefüggéseket, amelyeket a korszerű városközpont megvalósítása érdekében gyorsan és egy időben kellett megoldani, illetve szem előtt tartani.

Egyik fontosabb feladat – melyet a belső igények és a külső, tehát vonzáskörzeti elvárások is megkövetelnek, – az intézményhálózat kiépítése és telepítése volt.

Már az indításkor világossá vált, hogy a városközpontban kell felépíteni a művelődési intézményeket. Ezt nemcsak városesztétikai, város szervezési szempontok indokolták, hanem a helyesen szervezett városorganizmus is megköveteli. Az alapellátást szolgáló intézmények (Művelődési Központ, Megyei Könyvtár, TIT, általános és középiskola, zeneiskola, kollégium stb.) így a városközpontban kaptak, illetve kapnak helyet. A különböző funkciókat betöltő intézmények a maguk sajátos tevékenységi formáival kiegészítik egymást, végső soron ugyanazt a nevelési célt szolgálják, ezért a fenti szempontokon túl, nevelési céljaink is indokolják a központi telepítést.

Ezzel egyidőben városesztétikai és egyéb okok miatt meg kellett kezdeni néhány, még megfelelő állagú intézmény külső átépítését, homlokzati átépítését és belső korszerűsítését.

Annak ellenére, hogy az intézményhálózat kiépítése terén jelentős eredményeket értünk el, még csak a kezdetnél tartunk, az V. ötéves terv egyik fő feladata lesz a munkának lendületesebb továbbfolytatása.

A város történelmi öröksége, a felszabadulás után megváltozott politikai, közigazgatási szerepe, a gyorsütemű ipar- és városfejlesztés sürgette az értelmiség számának nagymértékű növelését.

Az MSZMP Városi Bizottsága 1963-ban határozatot hozott arról, hogy a következő években ezer szakembert kell telepíteni Salgótarjánba. Biztosítani kellett számukra a megfelelő élet- és munkakörülményeket, művelődési igényeik kielégítésének lehetőségeit. Felsőfokú szakemberképzés a megyében nem folyik, ezért egyrészt törekednünk kellett a középiskolát végzettek megfelelő pályairányítására, s üzemi, társadalmi ösztöndíjak alapításával biztosítani itteni munkavállalásukat, másrészt pedig jól képzett fiatal értelmiségiek letelepítésére.

Az ezer szakember határozatot 1970-re végrehajtottuk, s városunk általános fejlődése, az értelmiség iránt megnyilvánuló sokoldalú elismerés eredményeként ma már elmondhatjuk, hogy az értelmiség fluktuációja nem számottevő, s növekvő közéleti aktivitásuk, sok jó kezdeményezésük jelzi a városhoz való érzelmi kötődésüket is.

Az a tény, hogy ez a létszámában és szakmai felkészültségében jelentős réteg egyre érzékelhetőbben otthonának érzi a várost, az emberek tudatában, életformájában folyó „rekonstrukció” gyorsulásában is érezteti hatását.

Az egyidőben folyó ipari rekonstrukció és iparszerkezet átalakítás, párosulva a városrekonstrukcióval további kulturális és művelődési feladatokat szül. Ezek közül legjelentősebb a szakmunkás és technikus munkaerő-igény kielégítése. Ezt döntően adott lehetőségeinkkel kellett és kell a jövőben is biztosítani.

Az iparszerkezet átalakítása differenciálja a szakmai képzettség iránti igényeket. Ezért gazdagítanunk, bővítenünk kellett a képzési, kutatási lehetőségeket is. Szükségessé vált a város középfokú oktatási formáinak szerkezeti átalakítása: jelentősen csökkentettük a gimnáziumi osztályok számát, és növeltük a sakközépiskolai oktatásba bevontak arányát. Új sakközépiskolai osztályokat szerveztünk, pl. az építőipari és az egészségügyi káder gondjainak megoldására. A gimnáziumi oktatást a továbbtanulás sikere érdekében is részben tovább differenciáltuk, új, tagozatos tantervű osztályok kezdték meg működésüket.

Az intézményhálózat telepítését és a szakképesítést nyújtó intézmények fejlesztését úgy kellett és kell megoldanunk, hogy figyelembe vegyük a vonzáskörzet, a megye – sőt egyes iskolatípusok esetében – a teljes egész munkaeoó igényeit is.

A város a sokoldalúan kiépített intézményhálózat rendszerével válhat igazán a megye kulturális központjává. A városiasodás fejlettségi szintje meghatározóan alakítja az innen kirajzó fiatal szakemberek életmód kultúráját, s munkásságuk elősegítheti a kis települések életmód és környezet-kultúrájának gyorsabb ütemű fejlődését is.

A város kulturális kisugárzó szerepe nemcsak a művelődési szolgáltatásokban, a szakember képzésben, és továbbképzésben kell, hogy jelentkezék, hanem a kulturált életmód iránti igény felkeltésében is.

A szakmunkásképzésről fentebb mondottak természetesen nem jelentik azt, hogy megszűnt a munkások város felé áramlása. A III. ötéves terv időszakában lelassult ugyan a beáramlás – elsősorban a lakásépítési problémák miatt – a beáramlás növekedésével azonban – minden vonatát, összefüggését figyelembe véve – számolnunk kell. Ez a beáramlás a helyi művelődéspolitikának is sajátos feladatokat ad.

A városban végbement társadalmi átrétegződés, az értelmiség és a középiskolát végzettek száma, a szakmunkások arányának jelentős változása a város általános kulturális szintjének emelkedését eredményezte, ami a korábbinál lényegesen jobb feltételeket teremt a valóban városrá fejlődés meggyorsítására. Közhely, de igaz, hogy egy várost a benne élők tesznek igazán városrá, tőlünk, benne élőtől kapja tényét és árnyékát is. A város fénye pedig olyan mértékben erősödik, ahogyan – a szó legteljesebb értelmében – városivá válnak az emberek. Ez nem spontán folyamat. Rendkívül sok tényező befolyásolja, és e tényezők között megkülönböztetett funkciója van a kulturális nevelő munkának.

Egy város művelődéspolitikája nem lehet független a várospolitikától, része annak, s az egészszel dialektikus egységben valósul meg. Városunk munkásmozgalmi hagyományai, a szocializmus építésének feladatai arra köteleznek bennünket, hogy a kultúra minden ágával és eszközeivel erősítsük a város lakóinak marxista-leninista világnézeti nevelését, marxista-leninista meggyőződését. A szervezett oktatáson túl sikeresen alkalmazzuk a rugalmasabb formákat: a rétegtalálkozókat, különböző fórumokat, klub-foglalkozásokat, bizonyítványszerző tanfolyamokat, s szervezzük a közéleti cselekvés lehetőségeit.

Törekszünk a komplex formák alkalmazására, politikai, művészeti, képzőművészeti rendezvényeink jól szolgálják nevelési céljaink hatékony megvalósulását.

Salgótarján fiatal város, mint már utaltam rá, itt nem alakultak ki a városi életmód egy-egy régi városunkra jellemző szakásai, formái. Hagyományaink nem a város, hanem a város munkásszótályának hagyományai. Ezért a városrá fejlődés további feladatát a műveltségi szint további emelésében, a városi életmód kialakításában, a várososh való érzelmi kötődés, az egészszéges lokálpatriotizmus erősítésében, hagyományaink ápolásában és új hagyományok megteremtésében jelöltük meg.

Az ember ha lakóhelyet változtat, szinte mindig életmódot is változtat. Új körülmények közé kerül, új kapcsolatokat kényyszerül kialakítani, régieket felszámolni, tudatilag és fiziológiailag is alkalmazkodnia kell az új viszonyokhoz, a más életritmushoz. Bizonyos, kedvelt tevékenységi formákat el kell hagynia, szabadidejét valami mással kell kitöltenie, lel kell dolgoznia az új ingereket, mindenképpen el kell viselnie sok más mellett egy fiziológiai és pszichés megterhelést is. Ez érvényes a városban belüli mozgásra is, ami szintén jellemzője a városnak, s az új lakótelepekhez való adaptálódás problémáját veti fel. Ennek csökkentésében nem kizárólagos, de igen fontos szerepe van a művelődésnek.

Meg kell tanítani az embereket arra, hogy hogyan használják fel az urbanizáció adta lehetőségeket saját kényelmükre, fejlődésükre. Fejjeszteni kell az ízlés, életmód és lakáskultúrát, hogy lakásukat észsereün és esztétikusan rendezzék be, hiszen az új körülmények között a lakás is más szerephez jut a családok életében, mint a nem urbanizált viszonyok között. Gazdagítani kell a növekvő szabadidő eltöltésének lehetőségeit, a rendszeres színházi programtól a hobby-körökig, hogy az emberek kielégíthessék érdeklődésüket. Ebből a szempontból a már alkalmazott és bevált formák közül egyik sem hanyagolható el. Ezek az alkalmak jól szolgálják az új típusú emberi kapcsolatok kialakítását is.

Talán földrajzi adottságainkkal, vagy tervezők és megbízók figyelmetlenségével magyarázható, hogy a szépen szerkesztett városban az esztétikus épületek között kevés a park, a játszótér, a sportpálya. Pedig ezek a létesítmények jelentős szereppel bírnak az életmód-változás, az egészszéges életritmus kialakításának megkönnyítésében.

Nem becsülve le a művelődés, a kultúra jelentőségét, mégis azt kell mondanom, hogy azt tapasztaltuk, a városi életmód általánossá tételének leghatékonyabb eszköze, a városépítés, a városfejlesztés, az esztétikus környezet és az a konkrét tevékenység, amelyet a lakók a városért kifejtettek.

A városért felelősséget érző érzelmi kötődés kialakításának több hatékony formáját alkalmaztuk. Az ember természetes igénye, hogy megismerje lakóhelye történelmét, hagyományait. Az elmúlt esztendő nagy történelmi évfordulói kitűnő alkalmat adtak hagyományaink, történelmünk feltárására és széleskörű megismertetésére.

A salgótarjáni munkások 1919-es történelmi jelentőségű helytállása a ma élőket is lelkesíti. A ma fiataljai büszkék az elődökre, s nagy tisztelet övezi a még közöttünk élő 19-es vöröskatonákat. Ugyanis széles körben vált ismertté a horthy-fasizmus elleni munkásmozgalmi akciók, az antifasiszta fegyveres partizánharcok története, a város munkásosztályának hősi helytállása a felszabadulás után.

Ebben az évben ünnepezzük városossá nyilvánításunk 50. évfordulóját. A jubileumi év előkészítő munkáiba bevontuk a város lakosságát, s a „20 000 munkanapot Salgótarjánért” társadalmi munkamozgalom már eddig is szép eredményeket hozott. E mozgalomban nem hanyagolható el a nevelési eredmények értékelése sem. Jubileumi politikai, kulturális, tudományos, művészeti rendezvényeink is egyre több embert vonzanak olyan rétegekből is, amelyek eddig távol tartották magukat hasonló megmozdulásoktól. A jubileum tiszteletére megirattuk a város történetét, s reprezentatív formában megjelentettük. Rendkívül nagy érdeklődést váltott ki e jól sikerült monográfia. Országos rendezvényeink sikere és visszhangja is erősíti a városért érzett felelősséget, a jól végzett munka büszkeségét. Hibát követnének el azonban, ha mához is szóló, ma realizálódó érzelmeket csak a múlt feltárásával akarnánk felkelteni és erősíteni.

Tapasztalataink bizonyítják, hogy a város mind több lakóját érdekli, s egyre szenvedélyesebben, a város jelene, jövője. Terveinket megvitatjuk, rétegalálkozókra ismertetjük, kikérjük a dolgozók véleményét. S a mindennapos tevékenység, a tervek folyamatos megvalósítása, rendkívül nagy nevelő értékű. Ma már a korábbi opponensek is belátják lévedésüket, a szkeptikusok támogatóvá váltak, s a város hangulatára jellemző a városépítési koncepcióval való egyetértés.

Osztatlan büszkeséget váltott ki, hogy a megyei és városi vezetés sok-sok éves erőfeszítésének eredményeként ez év szeptemberében megkezdte működését városunk első főiskolája, a Számvetési Főiskola.

A szorgos hétköznapiak során formálja a város lakossága otthonává a várost, hogy szép legyen, jól érezze magát benne. Ebből a szempontból igen jelentős, nagy körültekintést igénylő feladat a köztéri, intézményi, plasztikai, és murális alkotások elhelyezése. Egy-egy emlékmű vagy köztéri szobor felállítása már téma a városban, értelmezik, magyarázzák az emberek, az élet teljességéhez tartozónak érzik.

Mi, salgótarjániak a mában – már érzékeljük a holnapot és a jövőre nemcsak épületeket, urbanizált viszonyokat akarunk örökíteni, hanem igazi várost, tovább adva a megőrzött és most teremtett jó hagyományokat, jó szokásokat.

Az elmondottakkal nem arról akartam Önöket meggyőzni, hogy Salgótarjában a kulturális építés problémamentes. Sok ellentmondás vár még megoldásra, sok súlyos probléma feszül a városban és nehezíti a fejlődést (A munkásosztály műveltségi szintjének további emelése, a tanköteles korban befejezett képzés, továbbtanulás, pályairányítás, egyes elmaradt rétegek gyors ütemű művelődése, az intézményhálózat további bővítése, a kisugárzó szerep erősítése, stb.). Csupán azt akartam érzékeltetni, hogy a városban végbement változások, a tudatos városfejlesztés eredményeként már létrejött az az erő, az a lelkes salgótarjáni lokálpatrióta réteg – akik képesek Salgótarján sajátos külső- és belső arculatának, karakterének kialakítására.

Úgy gondolom, nem járunk messze az igazságtól, ha megállapítjuk, hogy a városi lakosság műveltségi szintjének, általános kulturáltságának emelkedése nem csupán következménye az urbanizációnak, hanem feltétele is az urbanizálódás gyorsabb ütemének.

Ezt is tapasztalatok bizonyítják.

Szeretnénk hinni, hogy a százéves várost köszöntő majdani krónikás úgy emlékezik meg rólunk, hogy Salgótarján az a város, melyet a XX. század utolsó harmadában alkotott az emberi szorgalom és értelem. Alkotta pedig úgy, hogy minél szebb, és városibb város legyen, egyedül és kizárólag az emberek felemelkedésére, boldogságára, a kor dicsőségére.

Dr. SZIJJÁRTÓ ANTAL,

a Salgótarjáni Városi Tanács Igazgatási osztályvezetője

A városrekonstrukció társadalmi összefüggéseiről, az áttelepítés salgótarjáni gyakorlatáról kívánok tájékoztatást adni. Több mint 12 éve kezdődött Salgótarjában a rekonstrukciós városfejlesztési folyamat. E viszonylag rövid idő alatt a városközpont keleti átépítése már a felén is túl van.

Salgótarján átépítését a munkásváros sajátos topográfiai és településszerkezeti adottságai objektive igényelték. A nógádi szén és a gömri vas frigye által létrehozott ipari település központja nélkülözte a városias jelleget. A vertfalas, vagy a helyi homokkőből épült vityillók, a zezugos burkolat nélküli utcák, a barakklakások tömege, szinte kényszerítették a generális bontást. A salgótarjáni példa, a salgótarjáni rekonstrukciós megoldás a várostelepítés módjának számos elméleti és gyakorlati értékét tárta fel, amelyeket érdemes elemezni és közzéadni. Erdemes mindennekeztől azért, mert a szanálási területek beépítésével jónéhány magyar város, köztük Budapest is megkezdte a rekonstrukciós fejlesztést.

Közismert, milyen társadalmi problémákkal jár, hogy a harmadik kerületben 1965 és 1970 között felépített 1900 lakásból 1500-at szanálásra kellett fordítani. Lényegében hasonló feszültség mellett folyik a salgótarjáni városközpont újjáépítése is.

Legutóbb 1970 májusában az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának városrendezési szekciója, mint a rekonstrukciós városrendezés végrehajtásának egyik gyakorlati példáját, Salgótarjánt a helyszínen is megtekintette és arról elismeréssel nyilatkozott. A salgótarjáni rekonstrukció, a hatalmas műszaki-gazdasági feladatok miatt fokozatosan, részműveletekben valósul meg a tanács és szakigazgatási szerveinek generálirányításával.

A rekonstrukciós városfejlesztés talán legfőbb feladata az átépítés társadalmi oldala. Az áttelepítések zökkenőmentes, céltudatos, embercentrikus módon történő lebonyolításához elengedhetetlen a rendkívül alapos, előzetes településszociológiai vizsgálat elvégzése.

Salgótarjában az áttelepítést megelőző felméréseknek sajátos formája alakult ki. 1952-től kezdődően állandósult a lebontásra tervezett épületekben élő családok, vállalatok, intézmények áttelepítésének előkészítése érdekében szükséges empirikus felmérés és az így nyert adatok elemzése.

Az áttelepítés előkészítése rendkívül fontos, politikailag is nagy jelentőségű kérdés. Az embereknek sok éve lakott lakásuk felszámolására való pszichológiai előkészítés rendkívül bonyolult, nagy körtekintést igénylő feladat. Duplán igaz Anatole France híres mondása „Minden változásnak, még annak is, amelyet leginkább óhajtunk, megvan a maga szomorúsága, mert az, amitől megváltunk, önön magunknak egy része: az egyik élet számára meg kell halnunk ahhoz, hogy egy másikba lépjünk.”

Korántsem a teljesség igényével említek néhány problémát, amelyre az áttelepítéseknél oda kell figyelni. Az átköltöztetés a változás szomorúságainak csökkentésére, az áttelepítendő szubjektív és objektív körülményeinek figyelembevételére, életkorára, háztartási sajátosságaira, a felajánlott lakás megfelelőségére, munkahelytől való távolságára, üzletek és szolgáltatások könnyebb elérhetőségére, a régi lakóhelyhez kötő erős társadalmi, vagy emocionális szálakra stb.

1960 és 1970 közötti szanálások következtében 829 család áttelepítésére került sor. Az áttelepítési munkára jellemző, hogy az áttelepítések során mindössze 3 esetben kellett a tanácsszerveknek kényszereszközökhöz nyúlni.

A IV. ötéves tervben lebontásra kerülő területeken élő családok, vállalatok és intézmények áttelepítési előkészületeként a szükséges szociológiai felmérés, az adatok feldolgozását és a szükséges elemzéseket az áttelepítések előkészítésével és végrehajtásával foglalkozó tanácsai szervek dolgozói készítették el. A IV. ötéves tervben szereplő területek három csoportra oszthatók:

1. A városrendezéssel összefüggő szanálások.
2. A volt bányai lakótelepek szanálása.
3. A szociális követelményeknek meg nem felelő telepek szanálása.

A szanálásra tervezett épületek száma 574. Az épületek 28 %-a még a múlt században, 26,7 %-a 1900 és az I. világháború között, 30 %-a pedig a két világháború között épült, összességében tehát az épületek 85 %-a a múlt maradványa. Az épületek túlnyomó többsége felújításra alkalmatlan.

Az épületek többsége 1–2 lakásos, de különösen a volt bányai és tűzhelygyári kolóniák megszüntetésének esetében épületenként 20–30 lakás szanálása és az ott lakók elhelyezése szükséges. A családok száma az érintett területen 1242, mivel mintegy 100 lakásban több család lakik. A szanálás által érintett területek összlakossága 3431 fő, a megyeszékhely lakosainak közel 10 %-a.

A vizsgálatok megindítása előtt részletes tájékoztatást kaptak az érdekelt választókerületek tanácstagjai, a Hazafias Népfront területi elnökségei, a lakóterületi párt-szervezetek titkárai, az érdekelt körzeti orvosok, a vöröskereszt területi titkárai, az erintett üzemek pártbizottságainak titkárai és munkásellátási osztályainak vezetői. A helyi sajtó útján részletes tájékoztatást adott a Városi Tanács a területek részletes ismertetésével a lakosság felé is.

A széleskörű felmérés, a lakosság bizalmát élvezte, mert felismerést nyert, hogy az egyéni és a közös érdek lehető legteljesebb összehangolását szolgálja.

A felmérés során nyert adatok felhasználhatóságának fokozását jelenti az a körülmény, hogy a lakásigénylők sorolására kialakított ugyancsak sajátos salgótarjáni rendszer alapján a lakással rendelkező és a lakással nem rendelkező, a lakásügyi hatóságon nyilvántartott mintegy 2000 igénylő felmérése és sorsolása, hasonló alapokon történt. Az adatlapok feldolgozásának módja, az úgynevezett peremlyukkártyás rendszer.

A kódösszesítő lapokról a kialakított kódszámok alapján viszonylag gyorsan e! lehet készíteni a szükséges feldolgozó táblákat. A salgótarjáni peremlyukkártyás rendszer 68 számjegy felhasználásával a következő főbb csoportosításokat produkálja:

1. A lakások komfortfokozat szerinti megoszlása,
2. a lakások nagyság szerinti megoszlása,
3. a lakások használati jogcím szerinti megoszlása,
4. a lakásban lakó családtagok száma,
5. az igényelt lakás (komfortfokozata, fűtési módja, szobák száma, területi elhelyezkedése szerinti megoszlásban.)

Az áttelepítéssel foglalkozó tanácsi szerv ezen adatscsoportok ismeretében az érintett személyekkel, családokkal történő elbeszélgetések során, rendkívül rövid idő alatt számos elhelyezési kombinációt tud kialakítani.

Szándékosan az elbeszélgetés kifejezést használtam, hiszen az áttelepítések zökkenőmentes lebonyolításának itteni titka, ebben az alapállásban rejlik. A témát nem hatóságcentrikus, hanem embercentrikus szempontból közelítjük meg.

A városrekonstrukció állandó embercentrikus szempontok szerinti mérése a jövőt, a műszaki-gazdasági tervezést, az ember érdekében történő változtatásokra, finomításokra ösztönzi.

Felméréseinkből számos előremutató következtetés vonható le. Az áttelepítendő, a lakásigénylők összes körülményeinek ismeretében az V. ötéves tervben nagyobb számban lakások építésére kell törekednünk, hiszen Salgótarján összlakásállományának több mint 50 %-a egy szobás, a lakásigénylők 65 %-a az áttelepítendőeknek is több mint 50 %-a 35 éven aluli, úgynevezett fiatal házas.

Az áttelepítendő családok differenciált szobaszámú és komfortfokozatú igényére tekintettel, alacsonyabb komfortfokozatú épületek építését is komolyan meg kell fontolni, hiszen az áttelepítendő családok közül 500 család vagy családtörredék csak félkomfortos lakásra tart igényt, ugyanis nagyon sok a kisebb jövedelemmel rendelkező nyugdíjas, illetve családtörredék.

Az áttelepítendő személyeknél is igaz az az általános megállapítás, hogy a kereseti jövedelmi viszonyok és a lakásigény görbéje szorosan összefügg. Ezt még egyértelműbbé a differenciált lakbérek, a lakással járó nagyobb anyagi terhek bevezetése.

Az áttelepítés humán nézőpontból történő alapos előkészítése és végrehajtása egyre nagyobb feladat, a normatívák által biztosítható apparátussal a jövőre nézve az áttelepítés sem lesz megoldható.

Az áttelepítési igazgatás létszám- és bérhelyzetét felül kell vizsgálni és a szükséges tárgyi és anyagi feltételeket már jó előre biztosítani kell. A városrekonstrukció szociológiai előkészítése és az áttelepítésekkel, továbbá a települések lakásállományán belüli népesség-

mozgás empirikus mérésére megfontolandónak tartjuk településszociológus beállítását az áttelepítést végrehajtó tanács apparátusba. Indításként, legalább a megyei tanácsok szintjén.

Az áttelepítéseket megelőző településszociológiai felmérésekre, egységes országos rendszert kell megítélésünk szerint kidolgozni, mert ennek megoldása viszonylag egyszerű, hiszen csak a felmérési összesítő lapokat kell egységesíteni. Ez esetben országosan gépi feldolgozásra is lehetőség lenne.

A városrekonstrukció társadalmi összefüggéseinek tervezésére a salgótarjáni modellt, esetleges hasznosítása céljából a következőkben összegezném:

1. Az áttelepítést végző hatóság egy munkacsoportot hoz létre az áttelepítés előkészítésére és végrehajtására. Erre azért van szükség, hogy az akció egyetlen fontos része sem maradjon figyelmen kívül.
2. A helyi vezetők szerveznek egy standard – szociológiai felmérést azzal a céllal, hogy feltárják az áttelepítendő összes körülményeit, fizikai és társadalmi állapotát, az emberek lakáspreferenciáit.
3. A felmérést követően a helyi vezetésnek elő kell készítenie a lakókat az átköltöztetésre, nyilvános gyűléseken és egyéni elbeszélgetések során.
4. Az állandóan változó helyi viszonyok és a szociológia vizsgálatok eredményének ismerete alapján részt kell venni a műszaki, gazdasági tervek kidolgozásában, az áttelepítést előkészítő és végrehajtó szervek.

Javaslatokat kell adni a rekonstrukció ütemtervére, az egyes létkérdések megoldásának sorrendiségére, valamint a családok új lakásba történő költözésének menetére.

Dr. SZROGH GYÖRGY,

az Iparművészeti Főiskola tanára

Program szerinti tisztem az, hogy a magyar városok rekonstrukciójának komplex problémáihoz a tervezés oldaláról szóljak. Ez a probléma folyamatosan jelentkezik és általános, inégis, úgy gondolom, hogy napirendre tűzését most és itt, a város jubileumi éve és éppen a rekonstrukció témájában elért itteni eredmények tették időszzerűvé. Ezt a körülményt ragadta meg – úgy érzem szerencsés kézzel – a város és a Magyar Urbanisztikai Társaság közös akciója.

A témakör nemcsak általános és aktuális, de rendkívül szerteágazó is, és úgy tűnik, hogy a legtermészetesebb útnak a feltáró, elemző tudományos megközelítés látszik. Én mégsem ezt az utat szeretném járni. Részben a rendelkezésre álló idő korlátai, részben az a körülmény, hogy a városfejlődés egészét én nem ismerem, de legfőképpen belső beállítottságom alapján szívesebben ragadok ki a folyamatból egy olyan érdekes, vagy jellegzetes szakaszt, amelyet – mint annak aktív részese – jobban is ismerek és azt a magam szubjektív nézőpontján keresztül vizsgálhatom. Természetesen nem tudatosan kerülöm az objektivitást, de a szubjektív elemeknek az építészetben nagy jelentőséget tulajdonítok.

Nos, mindaz tehát, amit mondani szeretnék, a valóságnak valószínűleg csupán egyik arca, úgy, ahogy én érzékelttem s kérem, hogy csak ennyinek is vegyék.

Salgótarjánnal való első találkozásom az 50-es évek elejére esik. Ami ebből az időből bennem maradt: csodálatosan szép természeti táj, hosszan nyújtózó szűk völgy, ki-kiágazó oldalhajtásokkal, a völgy mélyén zömmel szomorú, szürke épületekkel, – mégis: élénk étellel a főutcán és a déli részen már elindult rekonstrukcióval, főleg az akkori időnek megfelelő szoc. reál épületekkel (köztük a nekem időtállóknak tűnő új megyei tanácsi székházzal), – így, vagy úgy, újjászületteit élet kétségtelen jeleivel.

A kulturház, amely ennek a találkozásnak célja lett volna a Pécskő és Rákóczi út sarkán, nem született akkor meg, de számomra érdekes véletlen, hogy vagy tíz év múltán ugyanez a téma kapcsolódott vissza Salgótarjánhoz, most már azonban úgy, hogy az új központ egyik elemét képezte. A városról annyit tudtam még, hogy bányászat és ipar jelenti a gazdasági alapokat, valamint azt, hogy a munkásságnak erős politikai szerepe volt má a múltban, s a háború idején is különleges magatartásával tűnt ki.

A 60-as évek elején, miközben a déli rész dombjain csúsztatott tetős, hegyvidéki hangelű házak kúsztak fel és népesítették be azt jellegzetesen és érdekesen (Balogh István tervei szerint), mintegy átmenetet is teremtve a régi Rökkant-telep kertes házaihoz. Ez alatt az új telep alatt kissé heterogén és az előbbiekhöz képest meglehetősen összhang nélküli új épületek épültek, de ugyanakkor egyre szervezettebben és egyre erőteljesebben fejlődött nemcsak maga az építkezés – zömmel lakások –, hanem az az igény is, amelynek valahogy érezhetően az urbánusság magasabb szintje volt az igazi tartalma.

A város és a megye vezetői a lakásépítés mellett, az ellátottság magasabb fokában – mint célkitűzésben – látták a fejlődés további lépcsőjét, s ezt a célt felméréssel és tudatos szervezéssel készítették elő. (Talán belefér a szubjektivitás tág körébe még az a megjegyzés is, hogy a tarjáni vezetőket bátor kezdeményezés jellemezte amely, mint erkölcsi alap, a város szép hagyományából táplálkozott. E mellett forró dróttjuk is volt a legfelsőbb vezetéshez és akár működött ez a drót, akár csak hitték, ez mindenesetre tovább erősítette őket abban, hogy amiben hittek, azt keresztül is vigyék.)

Igy mérte, méregelte fel lassanként a LAKÓTERV – Korompai Andorral az élén – a város épületeit, lakás- és lakos problémáit, az üzlethálózatot, a topográfiai adottságokat, a közműveket stb., s talán, – ki tudja megmondani utólag a pillanatok értékét, – lehet, hogy egy éjszakai szállás problémája terelte rá a figyelmet a szálloda hiányára, s ez volt az a pillanat, amely ezt a témát előtérbe állította.

A folytatás a KÖZTI, személy szerint pedig Jánossy György építész kezébe került, aki azután a szálloda helyét keresve, azzal együtt elindította a központi mag megvalósításának igényét a maga útján, s Korompaival karöltve fedtette le az első magasabb ház és a hozzá szükséges tér gondolatát, a karót a jelenlegi főtérre szúrva le.

E folyamatban talán a legérdekesebb az volt, hogy az általa elég vehemensen fogalmazott mondatok és igények inkább találtak nyitott kapukra, mint ütköztek ellenállásba, a KÖZTI zsűrijében, ahol opponensi, vagy vitavezetői minőségben már jómagam is bekapcsolódtam a szálló problematikájába, s a szálloda mellett már a városközpont egész témája kibomlott.

Ma visszaemlékezve, egy rendkívül fontos lépést érzékelek, amit akkor a város és megye teljes vezetése megértett és mert előtérbe helyezni az akkor más települések építésénél (pl. Dunaújvárosnál) divó szokásokkal szemben: azt, hogy mertek a szorongató lakásproblémák mellett olyan „luxusra” gondolni, mint városközpont (annak teljes tartalmával); mondván, vagy csak gondolván, ha a lakások építése mellett ezt most elhanyagoljuk, ki tudja, mikor érleli meg az idő a körülményeket olyan kedvezően, hogy a városközpont gondolata megvalósításra kerüljön: viszont, ha mi most vállaljuk ennek a gondolatnak a megvalósítását – bizonyos mértékig még a lakások terhére is –, akkor megnyerjük a központot s a lakások, – úgyis mint hiánycikk és úgyis mint műfaj – majd kikövetelik a magukét. – Így is lett és így lett egyszűly.

Hogy ez mit jelent, – amellett, hogy sok vitának volt és talán ma is forrása – arra leginkább elgondolkoztató vonatkozásként idézhetem Kepes Györgynek, a Bostoni MIT Egyetem magyar származású tanárának egy idevágó mondatát: „az új településeknek az a bajuk, hogy nincsen szívük”. Ezt érthetjük így is, úgy is. Úgy gondolom, hogy Salgótarjánban ezt a hibát elkerültük.

Továbbmenve, éppen a szocializmus törekvéseinek keretében lévőnek érzem azt a gondolatot, amely a lakást, a lakás hatékony határait nem korlátozza a lakás területére, de beleérti mindazt, ami a lakóépületeken kívül van és megvalósítható. S ezért annak ami kívül van, pozitívnak kell lennie. Eppen úgy, mint ahogy a fizetést és a szocialista társadalmi rend egyéb szolgáltatásait együtt kell figyelembe venni, (orvosi ellátás, kultúra, tanulás stb.), mert azok együtt jelentik a munka elérhető ellenértékét. Vagy más példával: a zenében a hangok közti szünet nem a zene hiányát jelenti, hanem azonos értékű alkatrészét. Ezért az utcák élő, vagy élettelen volta, a geometriai értelemben negatívként kezelt tér az épületek között egyáltalán nem közömbös, hanem nagyon is döntő és valamennyiünk felelősségét jelenti.

Arról, hogy a városközpont megépülése a város és megye összvezetőségének az építészeti koncepció lehetőségét megteremtő, majd azt állandó figyelemmel kísérő és útját egyengető aktív, olykor szemfüles tevékenységén túl (így pl. a szanalás bontási munkáit a léggépi és emberi energiájának mozgósításával segítette) az építészek – itt tervező irodákat és építész-személyiségeket kell érteni – milyen megértése, a beruházóval és kivitelezővel való példás együttműködés mellett folyt le, arról még rövidebben szeretnék szólni.

Leginkább azt a tényt szeretném említeni, hogy mind a tervező vállalatok, de főleg a tervező-személyiségek valami furcsa és szokatlan módon úgy vették át egymás kezéből a stafétabotot, hogy a folyamatosságot és a homogenitást biztosították, miközben senki sem mondott le saját egyéniségéről, személyiségéről. Beszélhetünk itt olyan elvont témáról, mint: szemlélet, vagy olyan konkrét témáról, mint: a nyers beton használata. A nyers beton, ami ugyan ma újból vita-téma, – ha jól tudom – de amelynek nagy, egybefogó erejét leginkább ott lehet lemérni, ahol hiányzik, pl. az irodaházon, s amely mindegyikünk kezében más nyersanyaggá vált, más plasztikává formálódott. Volt még egy tényező, amely – főleg kezdetben –, hatalmas közös fogódzkodónak bizonyult és ez: a terep-táj adottsága. Ezt mindnyájan nagyon fontosnak tartottuk, s amikor kialakult a gyufaskatulya három alaphelyzetével jellemezhető koncepció (az egyik skatulya a rövidebb élén áll; a másik a hosszabb élén fekszik; míg aharmadik lebeg a lapján), akkor a koncepció tudatosan is legfontosabbnak tartott részei azok a kihagyott közők voltak, amelyeken keresztül a térre, szinte bejött a Pécskö-domb zöld lejtője. Ennek a gondolatnak szimbolikus folytatását jelentette az, hogy a domboldal zöldje a könyvzúlet előtt a téren három fa képében újból felbukkant. (Erre azért vagyok büszke, mert a fák szinte saját ültetésem.)

Később ez az alapgondolat valamelyest csorbát szenvedett a gimnázium telepítésével és van egy olyasfajta félelem, hogy ez a folyamat nem is állt meg.

Fontos dolog volt a Magyar Géza által tervezett lakóház befűződése a térre, mint térképző tömeg. Felvetődhet ugyan az a kérdés, hogy mit keres a lakóház itt, a középületek között. Tulajdonképpen az épület tömegére volt elősorban vizuális igény. Végül is a kérdés – ha kérdés – a Finta József tervezte üzletházzal oldódott meg sikeresen, amikor is ez, bontott tömegével a járókelők szintjén a megfelelő közösségi, szolgáltatói tartalmat hozta be a térre és egyben a lakóház előtt rácsot lejt, védelmül mindkét irányban, – ugyanakkor a lakóház szükséges tömege (ami szerintem ugyan lehetett volna egy-két emelettel alacsonyabb) megfelelően érvényesül.

Érdemes volna részletesebben beszélni, de az időhiány miatt csak címszavakban említem meg az alábbi témákat:

- Az élet igényelné, hogy a főtéren parkolhassanak az autók, legalább a szálló előtt;
- A tér-világítás hangsúlyozott igény, amelyet a 20–30 m-es kandeláber e tér léptékében képvisel;
- A tér teljes, mindenre kiterjedő rendezettségének igénye (kemény és füves mezők váltakozása, szobrok jelenléte stb.);
- Érdekes rálátások kialakulása tudatosan, vagy ösztönösen a rávezető utcákból;
- Nagyon fontos alkotórészei a térnek azok a részletek, kis elemek, amelyek a tér életében döntőkké válnak: padok, szemégyűjtők, stb., és mindenek felett a tisztaság.

A fejlődés további irányai, ismét csak címszavak említésben:

1. Követésre méltó módszer, amely a város vezetői és az akkor működött építészek közötti kapcsolatra utal: meghívás a Salgótarján környéki vadászházba (Jánossy, Magyar, Szrogh) azzal a céllal, hogy próbáljuk megkeresni a város jövőbeni fejlődésének lehetőségeit egy három napos „manrézában”. Ami ekkor született, attól senki sem remélte, hogy maradéktalanul megvalósul, mégis azok a gondolatok részben ma is aktuálisak, részben meg is valósultak. Így:
 - a Pécskö-domb zöldjének épségben tartása;
 - a Pécskö-domb tetején létesítendő alközpont (ún. „hegyi falu”);
 - körút létesítése, mely a Főtérről két oldalt indult és kerüli meg a Pécsködombot, folytatva a Pécskö utcán, ill. az Arany János utcán és ez a körút kapcsolná be a „hegyi falut”, s nyújtana lehetőséget a város-szövet további nyújtására;
 - a Pécskö-domb déli lejtőjének valamilyen értelmes megoldása. A vízmosásokkal szagattott horhos-ok topográfiailag, alapozás szempontjából ugyan nem kedvezőek, viszont ideális tájolásúak. Ezen felül szükséges, hogy egy városban kertes övezet is legyen. Ugyanez a terület szomszédos a cigány-teleppel, amelynek megoldása részben társadalmi, részben építészeti problémát is jelent;
 - kereskedelmi központok létesítése a Főtérről csatlakozóan, amelyek mindegyike azóta meg is épült.

2. Az észak felé létesített üdülő központ jó gondolata tovább fejlesztendő. Ugyanítt meg kell emlékezni a már megépült kórházról, míg a völgy másik ágában az ipartelepről.
3. Már a jelenlegi központ létesítésénél felmerült a völgyet kettéosztó, emelt vasúti pálya problémája és ezzel együtt az ún. nyugati városrész kérdése. A két résznek a vasút által a nyugati városrész keretében, a központtal szemközti zónában létesítendő emelt-szintű terasz.

Felmerült a központ nagyságrendjének a kérdése. Én most a jövőbe mutató problémákról szólnék, hogy tulajdonképpen az a három objektum által meghatározott cél valóban a város léptékével lépést tart-e, vagy szűknek bizonyul és egy második körben letűzött karrókkal, – ez alatt hatalmas házakat kell érteni – megbővítendő egy ún. második külső kör. Mennyire mond ellent ennek esetleg az alábányszottság kérdése, esetleg újabb magasházakkal történő mértékváltás, és ennek egyáltalán a sűrűség, tehát a koncentráció fokozása.

4. A nyugati városrész rekonstrukciója – amelyet az alábányszottság még tovább bonyolít – azt a kérdést adja fel, hogy a város léptékéhez illeszkedő-e az újabb magasházak, valamint garzonházak és a szálloda, ill. a mögötte (Pécskő dombra fölmászó) nagy házak révén kialakuló ún. külső kör. Ugyanide tartozik ismételten a természet megtartása, illetve eltakarásának kérdése is. Mindezekről azonban, mivel a közvetlen megvalósítást érintik, Finta József kollégám fog nyilván részletesebben szólni.
5. Mivel a város-szövet legfontosabb nyersanyaga a lakás, kérdés, hogy a lakástermelésben az alábbi két irány közül melyiket érdemes választani:

– A jelenlegi városterület belsejében lehetőleg sűrűn építeni? (Ez közműben feltétlen előnyt jelent, de növeli a zsúfoltságot).

– A jelenlegi megépült részeken kívül terjeszkedni? (Ez nyilvánvalóan több és költségesebb közművesítést igényel, de több levegőt, több zöld környezetet jelent, amely ma többre kerül, de holnap mindent visszafizet.)

Végül néhány tanulság:

- A rekonstrukcióra városaink zöme kisebb-nagyobb részben megérett.
- Minden városban biztosan van valami, amibe kapaszkodni lehet, ami a folyamatosságot jelenti (Salgótarjánban a természeti adottság és a múlt harcos szelleme jelentette mindezt) és erre kell is építeni.
- Minden irányú alapos feltárásra van szükség. (Erőforrások, mint pl. a társadalmi erő, szociológiai vizsgálatok stb.)
- A rekonstrukció olyan urbanizációs munka, mely nem nélkülözheti a megoldásban,
 - a) a tervszerű, tudományos előkészítő munkát (ezt nevezném várostervezési szakmunkának, amely kicsit személytelen, de leírhatatlanul fontos);
 - b) a koncepciót, az invenciózus elképzelés alapján végbemenő alkotómunkát, amelyet építészeti munkának lehetne nevezni, minden egyéb jelző nélkül.
- Legyen a városnak arca, karaktere (ha volt, a rekonstrukcióban is tartsa meg).
- Legyen szíve a városnak.
- A rekonstrukciót végrehatják: a város vezetői – urbanisták – építészek gondoljanak arra, hogy a rekonstrukció sem lesz örök, az is elévül, ezért legyen rugalmas és türelmes, becsülje azt, ami érték; ha van hagyomány, a múltnak értékes, jellegzetes emléke, vagy a természetnek csodálatos kerete, azt őrizték meg, mert:
 - a) elismert eredményei mellett a penicillin-ről is kiderült, hogy nem csodaszor;
 - b) a természetbe való gögös beavatkozás pedig arra figyelmeztet, hogy pl.: a műanyag feltétlen haszna mellett megteremtette a hulladékok problémáját, a vegyszerek használata a növényvédelemben végzetes csapásokat is okozott az élő vizekben; s a technika számtalan praktikus eredménye egyúttal a levegő szennyezettségét is eredményezte.

Mindez arra int, hogy legyünk bár bátrak a kezdeményezésben, de legyünk óvatosak és nézzünk időnként a visszapillantó tükörbe is.

És főleg soh'se tévesszük szem elől magát az embert.

FINTA JÓZSEF,

épitészmérnök, a LAKÓTERV csoportvezetője

Amikor ezt a rövid – inkább hozzászólásnak, mint előadásnak nevezhető szereplést a város tanácselnökének erőteljes unszolására, a távollevő Magyar Géza kollégám helyére beugorva elvállaltam, – valahogyan olyan helyzetbe jutottam, mint első salgótarjáni munkám – a főtéri üzletközpont tervezése előtt. Akkor – talán 64-ben, s ahogyan emlékszem, valamikor koratavasz táján – azzal az igénnyel fordultak hozzám a város vezetői, hogy három hónap alatt komplett kiviteli tervdokumentációt adjak a jövőendő kereskedelmi centrum – a mai Pécskö üzletház – építéséhez, a helyszíni elrendezési tervtől – a beépítéstől kezdve – a vázlatterven és pallirterveken keresztül egészen a részletekig, beleértve a belső építészeti kialakítást is. Ezidő tájt, és a munka kapcsán utaztam életemben először Salgótarjánba, ahol még álltak a Rákóczi úti, főtér-környéki házak, s éltek, üzemeltek bennük a földszinti üzletek, de már állt és élt – s ez igen fontos az Karancs-szálló, s mellette a művelődési ház váza is kirajzolta a jövőendő kultúrközpont kubusát.

Most meg csak a múlt hét végén értesültem arról, hogy ma itt kell álljak, s valljak arról a városról, amelyet nagyon szeretek ugyan, de sokkal szívesebben tervezek bele, mintsem beszélek róla.

Valójában nem is tudom, hogy mi férhet el egy ilyen 15–20 percbe, mit mondhat az építész egy olyan településről, amelyben saját espressója van, – ahol a kávé itssa itt a jártakor, saját áruháza, amelyben a Pesten beszerezhetetlen holmikát keresi, saját lakóépületét kerüli el jó messzire, nehogy összehozza a sors a felháborodott lakókkal, akik tőle reklamálják a lakásból hiányzó napot. Milyen városrendezési, alaprajztervezési, esztétikai elveket fogalmazzon meg hallgatói előtt, az itt folyó munka jellemzéseként, hogy ezek az elvek ne élettelen, akadémikus okfejtésnek, utólagos magunk-igazolásának tűnjenek, hanem a tudatos, megfontolt, megrágott, tervezői elhatározásokon túl jelen legyen bennük az az érzelmi szál is, amely – a maga szubjektív ösztönösségével – a város építőit olyankor is a helyes útra térítette, amikor a tudatosság néha már zsákutcába vezetett.

Nagy hiba volna bármilyen formában lebecsülni azt a munkát, amelyet a város vezetői, irányítói, s az akkortájt ide tervező, építő szakemberek végeztek a település városáformálása érdekében, a felszabadulást követő években a centrum építésének meginduláig. Mégis tagadhatatlan, hogy Salgótarján mai arcának jellegzetes, országosan, sőt határainkon túl is ismert és általában elismert vonásai a mai főtér és közvetlen környékének születésében gyökereznek.

A városközpont-rekonstrukció – hazai viszonylatban páratlan – vállalkozásának erről a kezdeti időszakáról beszélni Szrogh György kollégám feladata – és ennek az alapozó munkának a tovább-sugárzásáról, kiteljesedéséről, öntudatosodásáról szeretnék néhány szót szólni.

A városátépítés képletét lényegében már az 50-es évek végén elkészített, s 60-ban elfogadott egyszerűsített rendelkezési terv lefektette, – ez a képlet azóta igen sok újabb elemmel bővült – részben a főtér tervezését elindító városi vezetők és tervező építészek folyamatos munkája, s város-méretű feladatértelmezése nyomán, részben az 1965-ben meghirdetett zártkörű pályázat kapcsán. S azóta is minden év, minden újabb építési és tervezési periódus, feladat hozzáteszi a maga módosító, gazdagító tényezőjét az indító alapelképzelésekhez, azoktól soha el nem térve.

Azt hiszem, hogy azt a – rekonstrukciót elindító, vágányra lökő – építetők elhatározást, amely szerint Salgótarjából csupán akkor lehet megyeszékhelyhez méltó várost formálni, szervezni igen rövid 20–25 év alatt, ha a város életének leglényegesebb elemét, a centrumot építik át először, s az új központ lendkerék-hatását használják fel az átépítési hullám továbbgyűrűztetésére ma már senki sem vitatja, ennek az elképzelésnek helyességét nem vonja kétségbe.

Tarján közelében nem volt olyan szűz-terület, amely alkalmas lett volna egy – az új központot is befogadó – nagy lakótelep építésére. A kérdés csupán úgy merülhetett fel, hogy a település maradjon továbbra is az esetleg átépített, korszerűsített kolóniák szerkezeten konglomerátuma, vagy alakuljon városná, igazi megyeszékhellyé. A városná válás egyetlen útjaként azonban csupán a teljes átépítés kínálkozott, annak minden szanálási, közműépítési, közösségi és egyedi, emberi gondjaival együtt.

A rekonstrukció műszaki és esztétikai problémái egyaránt a város táji adottságaiból, ipartelepítésének múltjából és lehetőségeiből, illetve súlyos közlekedési nehézségeiből erednek.

Adottság a nagyon szép, de igen szűk völgy, amelyet még szerencsétlenül ketté is vág a vasút és a patak; adott az északi és déli iparterület helye; adott a völgy-irányú közlekedés (a Rákóczi út és a kiépítendő M 21-es elterelő szakasza); adott a központ, s végül a völgytengelyre merőleges fejlődés két lehetősége: vagyis a keleti oldal Kis-Pécsködombja, s szembe vele a jövőendő városrész domb-lába.

Ezeket az adottságokat úgy kellett tudomásul venni és kihasználni, hogy a város-átépítés ütemezése, s ezen belül az egyes ütemek szervesen egybekapcsolt, összefogottan funkcionáló egysége, de önálló életképessége is biztosított legyen. Ismét a főter példájára hivatkoznék, amely már a Karancs-szálló és a kulturház megépültével be tudta tölteni centrum-hivatását, s csírájában magában hordta az egész város jövőndjét. A tér aztán tovább bővült a lakóházakkal, az üzletházal, amely talán önmagában képes volt – ha időlegesen is – az egész város kereskedelmi centrumává válni. Ezt a tér-rendszert bővíti tovább a már épülő garzonház és környeke, a mozi, múzeum, kiállítási terem és városi tanácsház jövőendő együttese, s ezt a központot hivatott majd a várostestbe nyomuló zöld-területével egyesíteni a nyugati városrész tornyainak blokkja.

Ismételen aláhúzza a rekonstrukció legfontosabb gyakorlati eredményét abban látom, hogy egyes ütemeibe külön-külön is életet tudott oltani, funkcionális és formai értelemben egyaránt.

A központépítés ütemeinek funkcionális többcélúsága biztosított, s biztosít az építés minden szakaszának eleven életet. E többcélúság elvét korántsem Salgótarján építői, tervezői találták fel, hiszen ma már bárhol a világon túljutottak a steril-funkciójú centrumok létesítésének elvén, s arra töreksznek az építetok, hogy az építmenyrendszeren belül olyan létesítmények kerüljenek egymás mellé, amelyek egymast felváltva a nap különböző szakaszaiban üzemelnek, lehelnek mindenkor életet az együttesbe. Ebből a szempontból szerencsésnek tartom azt az elsősorban kényserítő körülmények hatására – azaz a nagyméretű lakásszanálás ellensúlyozásaként – született megoldást, hogy Tarján közintézményhálózatának, kereskedelmi-kulturális-adminisztratív centrumának kiépítése, a rekonstrukció minden időszakában nagyvolumenű lakásépítéssel párosult, nem csupán beruházási, de területi értelemben is. E téren páratlanul jó adottság a várostest – más szempontokból kellemetlenül – szűk völgye, hiszen a lakóházak, amelyek egyik oldalukkal a centrum tér-rendszerének eleven szibongására, természetes nyüzsgésére, zajára fordulnak, másik homlokzatukkal a települést körülövező zöldövegetet nézik, élvezve mindkét zóna előnyeit.

A zöldterületek közlése persze nem csupán a lakóházak telepítésénél előny – igen hasznos szomszédságnak bizonyult az egész központ számára, nem is szölvá az iskolák, óvodák, bölcsődék elhelyezésénél mutatkozó effajta lehetőségekről. A rekonstrukció általánosan ismert és sokszor közölt adatainak újabb felelevenítése, városszerkezeti problémáinak boncolgatása helyett szeretnék még néhány szót szólni azokról a konkrét építészeti problémákról – szerkezeti, anyaghasználati, tömegformálási kérdésekről, – amelyek az egyes létesítmények tervezése során nap-mind nap előjöttek, amelyek igen lényeges szerepet kaptak abban, hogy a város ilyenén néz ki, ahogyan a Tisztelt kollégák most megismerik, s amelyek újban városon belül és kívül egyre több vitát szülnék.

Mindenekelőtt az épületek tömegéről, léptékéről valamit: Kétségtelen, hogy a város közvetlen környékének természeti adottságai is jelentősen közrejátszanak abban, hogy Salgótarján összsképe – ha néhol még zavaros és egyenetlen színvonalú is – unalmasnak, monoton hatásúnak semmiképpen sem mondható. Mégis úgy gondolom, a városkép változatossága, kubusainak és tereinek izgalmassága, elsősorban azokból a tervezői elképzelésekből sarjad, amelyek tudatosan több-rétegűvé formáltak a város a funkcionális, szerkezeti, gazdaságossági igények mindenkori szem előtt tartása mellett – egyértelmű hitvallást fogalmazva arról, hogy a primer, funkcionális és nagyságrendi igények kielégítéséből település vagy lakótelep születhet ugyan, város azonban még nem. – A várossá formálás alkotó-folyamatának leglényegesebb része a városalakó-formálás, s e formálás nem nélkülözheti az értelmes erkölcsi és szakmai felelősséggel felhasznált építészeti, vagy ha úgy tetszik – építőművészeti eszközöket.

Salgótarján előbb említett többbrétúségét, plasztikus voltát a magas, középmagas 4-5 szintes és lepényszerű, tehát 1-2 szintes épületek szövete adja.

A centrum helyét három magas, egymással háromszöget bezáró pont jelöli ki – vagy fogja majd kijelölni, – azaz a Karancs-szálló épülete és a – lehet, hogy most csupán bizakodó reményeimben élő, de egyszer majd csak megvalósuló – nyugati toronyház-trió 400 lakásos csoportja.

A város gerincét, rendező-vonalát Magyar Géza kollégám középmagas lakóépületei húzták meg – szerencsésen megválasztott tömegarányaikkal, homlokzati plasztikájukkal, értelmes, nyíltan bevallott, megmutatott szerkezetükkel és anyag-választásukkal olyan helyi típusot teremtve amelynek a város-karakter formáló ereje és hatása lett. Már e ház-fajta első eleme – a főtéri lakóépületekre gondolok, képes volt rendet teremteni az átformálódó centrum káoszban. A középmagas épületek mellett – részben a dombok oldalára felkapaszkodva, részben az alábányászott, – ilyenformán magasabb építményekkel nem terhelhető – területen felvonó nélküli 4-5 szintes házak adják a várostest rétegét.

E rétegekbe tartoznak az 50-es évek lakóházai, a keleti domboldalok beépítése, a most befejezés előtt álló, úgynevezett „csillagházak”, s a tervezendő nyugati városrész épületeinek zöme.

A magas házak alkotta negyedik, a középmagas harmadik, s az előbb tárgyalt második réteg alatt főként kereskedelmi, kulturális és oktatási létesítmények 1-2 szintes első rétege húzódik. E rétegnek igen fontos szerepe van abban, hogy a város építményszövege emberközelben maradjon. Salgótarján sohasem lesz nagyváros (lakóinak száma 2000-ben is 50 000 fő körül lesz), s ezt a lépteket nem szabad jelentősen átlépni építmény-rendszerének sem, különben – divatos kifejezéssel élve – az épített környezet elidegenedhet saját lakóitól.

Annak ellenére, hogy a város egységes építészeti megjelenésének kialakulásához jelentősen hozzájárult az az inkább ösztönösen, mint szervezeten, tudatosan összehangolt anyaghasználat, amelyet az itt dolgozó tervezők túlnyomó többsége alkalmazott. Manapság egyre többen beszélnek nekünk – joggal – e házak szürkeségéről, egyhangúságáról, jó indulattal, kérdés formájában nyomozva a jelenség oka után. Az ok nagyon egyszerű, s legcélszerűbb egyértelműen kimondani: nincs egyetlen időtálló, tartós, gyorsan felhordható és elfogadható áru, homlokzati burkolóanyagunk – ez már nem építészeti kérdés, hanem városépítészeti problémává vált, – arra pedig nem voltunk, s lelkiismeretünkre hallgatva, vagy a város vezetőinek józan eszében bízva, nem is leszünk hajlandók, hogy olyan kalandos vállalkozásokba menjünk, bele – mint sok, Salgótarjánnál jóval nagyobb, s idősebb városnak némely tervezői, építői, akik színező-formázó kedvüket vakolat, vakkyd és emfix variációkba ölték, s a lefolyások, szakalásodások, elszíneződések egész arzenálját hozva létre a néhány éve épített lakótelepeken, köztintézményeken. Persze nem állítom, hogy minden birtokunkban lévő eszközt felhasználtunk volna a város, a házak színesebbé tételére – a loggiák, erkélymellvédjei, a fa és acél nyílászárók felületei, a portálok, reklámok, kirakatdobozok, mind alkalmasak arra, hogy színeikkel, formáikkal élénkítsék a városképet, – mint ahogyan fontos szerep jutna a téren a parkoknak, zöldterületeknek, fáknak, virágtartóknak is.

Azt azonban, hogy a rekonstrukció eddig követett építészeti koncepciójából kihulló, attól idegen hangulatú és formájú építmények kerüljenek – a változatosság igények jelszavával – a centrum közelébe, semmiképpen nem javasolnám.

Elnézést kérek, ha túl sok, szubjektívnek tűnő megállapítást tettem, de közeli rokoniokról, nagyon jó barátainkról roppant nehéz egyértelműen objektív véleményt formálni. – s én Salgótarjánnak igen jó barátja vagyok.

Dr. GRANASZTÓI PÁL,

c. egyetemi tanár

Ez a téma szükségképpen, elvi okokból zárja az eddigieket és kapcsolódik hozzájuk. Városépítészet, városépítészeti alakítás, esztétikán ugyanis nem érthetjük a merőben formai, arány és léptékbeli, éppenséggel hangulati témákat, mégoly fontosak azok is, hanem a város alakításának, alakulásának valamennyi társadalmi, gazdasági szervezési, műszaki tényezőjével való összefüggéseket, kölcsönhatásokat. Valójában tehát a tartalom és a forma együttes szemléletét.

Természetes tehát, hogy a tárgyalat problematika rendkívül kiterjedt, és itt csak néhány főbb felvetésre korlátozódhat, amelyet a hozzászólások még remélhetőleg gazdagítanak. A téma mindenesetre két fő, egymással összefüggő szempontra utal: a rekonstrukció által létrehozott alakítási, esztétikai, végső fokon az imént említett értelmezésű városépítészeti problémákra, mondhatni gondokra, – és az ugyancsak a rekonstrukció által adódó, sajátos ilyen lehetőségekre is. A továbbiak, itt elmondandók – egy rövid referátum keretei által korlátozottan – ezekre irányulnak.

Ami a problémákat illeti, azok végső fokon abból a természetszerű, szükségszerű tényből adódnak, hogy a városok folyamatosan alakulnak, mert egyes részeikben elhalnak és ezek helyén vagy máshol meg is újulnak. Az elhalásból és megújulásból, kölcsönhatásokból feszültségek keletkeznek, ellentmondások, nem egyszer visszavágások. Másszor jelentős, sőt alkotásértékű eredmények is. Kiemelkedők különösen a lépték és jellegváltatósi problémák, az újnak a megmaradó régihez való illeszkedése, vagy attól való eltérése. Újabb ezekhez egy másik is járul: az építési folyamatok nagymértékű elhúzó-dása, tehát az idő tényezőjének, ami már a folyamatos elhalás-megújulás jelenségének is jellemzője, e téren szintén előtérbe lépése. Ezt pl. egyes rekonstrukcióra kijelölt, sőt előkészített városrészekben a megújulás késlekedésében, a fokozódó avulásban, más ebből eredő nehézségekben tapasztalhatjuk. Sokáig tartó késlekedés robbanásszerű és esztétikailag is kérdéses értékű fejleményekhez vezethet. Új építés, főként új városok esetében pedig abban tapasztalhatjuk, hogy az építés elhúzódló folyamata, ugyanakkor az igények, lehetőségek gyakori változásai folytán ritkán valósulhat meg valami az eredeti elgondolás szerinti, hanem menetközben módosul. Nincs olyan városunk, ahol ilyen problémák nem adódtak volna, városépítészeti következményekkel is.

Persze különböznek az ilyen problémák a történeti városokban és az új, vagy történeti jelleg nélküli városban – mint éppen Salgótarján –, sőt különböznek egymástól a történeti jellegű városok esetében azok fokozottabb egyedisége, egyedi problémái miatt is. Különböznek továbbá a városok belső és a külső városrészeiben. E különbségek magától értetődéek, itt talán még utalni sem kellene rájuk, még ha talán egyes konkrét példák nyomán erre vissza is lehet és kell térni. Még különlegesebbek a műemléki városrészek, különösen a törvényesen védett területek, s általában a történeti városközpont problémái, amelyek hazánkban részben műemléki jelentőségnek nyilvánított területek is. Itt a rekonstrukció már csak igen kesztyűs kézzel végezhető, ugyanakkor a legélesebben vet fel városépítészeti – főként léptéki, illeszkedési problémákat. Rekonstrukción érve egy-egy jelentős új középület, magasház megjelenését is, a város történeti részeiben. Végül különbözhetnek a városépítészeti alakítási problémái a rekonstrukció során az összkép, a látkép és a belső városképek szempontjából. Talán jellemzőnek mondható, hogy a rekonstrukció által felvetett problémák leggyakrabban az összképben, különösen a városzsiluetben jelentkeznek, keltenek vitákat, feszültségeket, vagy érnek el éppen nyilvánvaló eredményeket. Aligha szükséges, hogy a témát ismerők számára bizonyító konkrétumokat mondjak: Szombathely, Gyöngyös új magasháza, Budapesten a Duna Intercontinental szálló kiragadható példák erre.

Talán nem érdektelen, ha e vázolt néhány szempontból pillantást vetünk a történelmi tapasztalatokra. Itt előrebocsájtom: városépítéstörténetünk, városépítészeti esztétikánk általában kimerítően foglalkozik a történeti fejlődéssel, annak mozgató rugóival, eredményeivel, s ugyanígy a múlt városépítészeti alkotásai értékelésével is. Ugyanakkor viszonylag kevesebbet azzal, hogy azok a maguk korában hogyan hathattak, hogyan fogadhatták őket. Holott az is érdekes, és hasznos volna.

Azt tudjuk például, hogy a reneszánsz idején, a teoretikusok a középkori városokat csúnyáknak, rosszaknak tartották, holott éppen akkorra érték el leginkább később megmaradt formai tőkélyüket. Tudjuk, hogy a Colosseum kőanyagát római középkorú építésekhez használták. Tudjuk, hogy Budapest legnagyobb részét, s kiválóan elhelyezett középületét, a Nemzeti Múzeumot elkészültekor hűvösen fogadták, talán azért is, mert kivülből volt, új és nagy, ezenfelül kietlen környezetben, s mert már a romantikus építéset szelei kezdtek kezdtek fujdogálni. A századvég, az eklektika és szecesszió korának városépítését sokáig, sőt olykor már a maga idejében is csaknem szitkokkal kísérték, míg újabbban talánuk benne értékelni valót. Itt tehát egy érdekes és még kellően nem vizsgált jelenséggel állunk szemben, ami óvatosságra készítetett bennünket akár a múlt egyes korszakai, akár a ma építészeti eredményei megítélésében.

Összevéve, e kevésbé feltárt témában azt mondhatjuk, persze fenntartásokkal, hogy korábban általában az újulás érdekében becsülték le a régít, s nemcsak gazdasági, ha-

nem esztétikai értékeiben is. Bár kivétel akad, mert éppen Párizsban Haussmann nevéhez fűződik, s ma már nagyraértékelt átépítése annak idején sok ellenzőre talált, kiadványok jelentek meg, amelyek a város múltját féltették, karakteres részei elvesztését panaszták, több-kevesebb joggal. Ujabbán viszont a múlt történeti és esztétikai értékének éppen a megbecsülése kerül inkább szembe a megújulással, ez utóbbi ilyen értelemben valik viták tárgyává. Az azonban bizonyos, hogy az antik örökség pusztulásának nagy cezurája után – bár továbbélés, úgynevezett kontinuitás Európában több helyen kimutatható, – a történeti városok, részben a középkorban s utána is rendszerint folyamatosan újulnak, részben területi bővülés, részben sejtrendszerű időnkénti cserélődése révén – érte ezen egyes elavult házak helyébe újak építését, a meglévők toldását.

Ez alapján véve folyamatos rekonstrukció volt, mai terminológiával, bár ritkán operatív jellegű. Az operatív beavatkozások kora a tizenharmadik század vége felé, a legnagyobb városok sok problémáinak felgyülemelésével kezdődött igazán, s virágzó módszerré a belső városrészekben – tehát nagyszabású rekonstrukcióvá – a múlt században, hazánkban a vége felé vált.

Párizs említett átépítésén kívül főként Bécsé, persze másoké is, nálunk Budapesté. S ha hazai téren maradunk, sajátos következtelést vonhatunk le ez időszakból. Egyfelől nem riadt vissza a nagy áttelepítésektől, mondhatni felforgatásoktól, mint a pesti belváros átépítése esetében, sok vidéki városunkban új utak, főterek kialakításáról, nagy méretű, az addigi léptéktől elütő középületek építésétől. Sőt a megújulásnak ez a módja szükségyszerűnek, éppenséggel örövendesnek tűnt. Talán még olyan, ma már megbocsájthatatlannak és nem is szükségszerűnek ítélt esetekben is, mint a pesti volt Rakpiac, ma Roosevelt tér egykori szép klasszicista egységének elpusztítása, új nagy, divatos épületek kedvéért. Ugyanakkor azonban megfigyelhető az is, hogy a városok megújulása megőrzött bizonyos organikus jelleget, amennyiben a belső kialakultabb részekben – így pl. Budapesten ma már belső, akkor még külsőbb kerületeiben jórészt a kialakult úthálózatához, városszerkezethez igazodott, inkább telkenként, házanként újítja meg a várostestet. Ugyanez nagyobb vidéki városainknak a közép körüli részeiben is látható. S ebből az az előny származott, sok akkor keletkezett sáv utcakép, sematikus beépítés ellenére, hogy a korábbi utcák, más dolgok, épületek, növényzet megmaradása mégis viszonylag változatosságot adott, lehetőséget a korábbi jelleg megmaradásához. Persze ma már ezt nehezen ítélnél meg, mert csaknem évszázados, azóta beérett, sőt el is avult városrészekről van szó, melyek időközben fejlődtek, változtak is, fasoraink megnöttek, meg is szoktuk őket. A legjobb és legnagyobb szabású példa erre a budapesti Nagykörút, ami városrekonstrukció volt a javából, már betelepült részekben, s alig tudhatjuk, csak elképzelhetjük, milyen lehetett újonnan, csupaszon, nyersen, fák nélkül, kietlenül.

Mikszáth Kálmán írja le egy novellájában az Oktogon tájkát ilyen kihalt, este szinte nyomasztó sötét vidéknek. Pedig a Nagykörút vonalvezetése is figyelembe vett az addigi városszerkezetből több mindent, nemcsak az egykor ott létezett Duna-ág helyét, hanem létező utcákat, telekviszonyokat is, egyenetlenségei és építésének késlekedése jórészt innen erednek.

E rövid pillantás a téma múltjába leginkább talán azért szükséges, hogy ne csak mai, hanem lényegében mindenkori problémát a rekonstrukció városépítészeti következményeiben, amire hol így, hol úgy reagáltak. Természetesen ki kell alakítanunk a magunk sajátos, mai adottságainkból fakadó hozzáállását is. Bár mindig nagyobb problémának látszik az, amiben éppen benne vagyunk, de talán objektíve is megállapítható, hogy a mieink valóban nagyobbak. Egyrészt az újabb építés nagyobb dimenziói, keményebb követelményei, – itt főként az iparosított építésre gondolok – sőt 'e követelmények gyakoribb váltakozásai miatt. Az építés általános drágulása miatt, ami sok jelenség, feszültség – így a lakáshiány egyik – oka. Ezért az új építkezések esetenként még erőteljesebb beavatkozást vonnak maguk után a város kialakult szerkezetébe, képébe, mint korábban, még a XIX. század nagyszabású városi átépítéseit is ideértve. A nagyobb dimenziók és az építkezések gyakori elhúzódnása megnehezítik az olyan egységes kialakításokat, amilyenek korábban kisebb arányokban – így pl. még Szeged belvárosában is – valamikor inkább lehetőségek voltak. A közlekedés, főként a gépkocsiközlekedés igényei még hatalmasabb erővel törtek előre, sőt hozzá éppen belül, – korábban, a közlekedés, a vasút révén inkább a városok szélső helyein vált a megújulás egyik döntő tényezőjévé. Itt említeném meg a gyorsvasutat, mely ugyan bent nem látszik, mégis rendkívüli, s általános város-; építészeti alakító következményekkel bír. A lakásszükséglet növekedése, teljes kielégíté-

sének késlekedése egyrészt feszítő erővel hat a gyorsabb, gazdaságosabb megoldások irányában, másrészt elodázóan a már valóban bontásra érett városrészek megújulására. Ugyanakkor a jelenlegi, főként a házigyári építési móddal nehéz volna elképzelni a kialakult, értékkel, jelleggel bíró belső városrészek olyan megújulását, amely ezeket az értékeket, jellegét többé kevésbé átmenti, konzerválja, s végül ez is mutatja az eddighez soraközön a legsajátosabb problémánkat, – azt, hogy az építészeti ízlés, általában a művelődésügy, a kulturális igények terén régebbi koroktól eltérően a műemlékek, a történeti értékek, a hagyományok fokozott megbecsülése jellemző szemléletünkre. Ugyanakkor ez a szemlélet minduntalan konfliktusba kerül a termelékenység, a gazdaságosság, a sietség szempontjaival – ami nem egy esetben még deklarált műemlékeket sem kímélt meg, nehezebben deklarálható, definiálható jellegét, atmoszférát, városaink hagyományos arculatát pedig éppenséggel törvényes védelem híján, nem egyszer egyenesen veszélyezteti.

A témának ez a része az utóbbi években túlnőtt a merőben szakmai kereteken, és mindinkább tapasztalható a társadalom reagálása új városépítészeti alkotásokra, jelenségekre. S többségével bizonyos idegességgel, mondhatni idegenkedéssel. Motivumai gyakran pusztán az újtól, a szokatlantól való idegenkedésből erednek. Olyan nézetek, mint pl. az, hogy modern épület nem illik történelmi környezetbe, túlhaladtak, helytelenek, de még élnek. A léptékváltás jelenségei – holott gyakran szükségszerűek – nem egyszer felháborodást keltenek. Sajnos kialakult – többé kevésbé érthetően – az építés, átépítés iránti általános bizalmatlanság, egyrészt az építkezések minősége, másrészt elhúzódsága, az ezekkel járó kellemetlenségek miatt, s talán egyik oka a múlt alkotásai túlzott megbecsülésének. A budapesti Belváros közepét a századfordulóban újszólván néhány év alatt átépítették, s ez a művelet, ami ma jóval tovább tartana, akkor tudomás szerint inkább örömet keltett, a modernizálás érzetét. Napjainkban a Szép utcai magasházat is, mint újat, feltűnő, többnyire kritikával szemléljük, később majd alighanem megszokják. A szociológiai vizsgálatok és a szanálások gyakorlata kimutatta, hogy sokan ragaszkodnak a megszokott városrészekhez, s idegenkednek máshová, újba költözni. A legjogosabban és érzékenyebben reagál a közvélemény a fokozódó növényzet írtásra, új építkezésekkel kapcsolatban. Ezek az itt csak mutatóba említett reagálások bonyolult egyveleget alkotnak, nem egyformán értékelhetők. Csak jelezni kívántam tehát, mint problémát, amivel foglalkozni kell, a figyelembevétel mértékével, módjával, – erre már vannak is törekvések – a helyes szakmai orientálással, és ugyanakkor a jogos hiányolások, kritikák megszívlelésével. Általában szakmai és társadalmi megítélések egymáshoz közelebb hozásával. A város végeredményben csak közösségi alkotás, egy egész társadalom produktuma lehet, városépítészeti, esztétikai értelemben is hiszen a maga módján tükrözés. Olyan városépítés – és ez a rekonstrukcióra talán még fokozottabban áll –, mely lényeges mértékben szembekerül az általános igényekkel, ilyen vonatkozásban is problematikusává válhat.

Különösképpen mutatják ezt a már eddig is egy kétszer említett magasházak, – ezek többnyire egyedi problémákat vetnek fel – és a jelenlegi házigyári lakásépítés, ami viszont tömeges méretekben jelentkezik, s éppen ez adja mind jelentőségét, mind problematikuságát. E két bonyolult, s külön részletes fejtegetést igénylő témakörökben most is itt, pusztán a rekonstrukció szemszögéből mindössze egy-két szempontra hívnám fel a figyelmet. A magasházaknál, amelyek a város kialakult képét változtatják, főként látképét, vagy belsejét, a szükségesség és a helyhez, a környezethez való alkalmazkodás kérdése, tehát tartalmi és formai szempont vetődik fel. Megemlítem, hogy magasházon most az egyedit, a környezetnél magasabb épületet értem, esetleg ilyenek kisebb csoportjait. Hozzájárul még a gazdaságossági szempont is, amennyiben jelenleg költséges építkezések, de talán ez idővel leküzdhető. Magam részéről többször véltem problematikusnak a magasházak szükségességét, mint a formai, a városképi megjelenését. Ha valóban szükséges, jó helyen épült és szépen kialakított, mint nem egy, akkor nincsen semmi baj vele. A baj akkor kezdődik, ha valamilyen más szempontból – városképformálás, személyi emlékmű emelés stb. – erőltetik, s még hozzá olyan helyen, ahol környezetét nyomasztja, más kiemelkedő épületekkel hatása konfliktusokba kerül. Ilyen eset is akad. S többnyire éppen belvárosokban, tehát mint rekonstrukció, a megújulás egyik lényeges jele. Ahány eset, annyi egyedi tanulmányozást igényel.

Más a helyzet a jelenlegi házigyári termékekkel. Merőben a rekonstrukció szempontjából nézve ezt az ennél lényegesen tágasabb problematikát, azt kell mondani, hogy jelenleg alkalmazott módja, dimenziói, arányai kevésbé alkalmasak városrekonstrukcióra, különösen nem a jelleggel, hagyományokkal bíró belső városrészekben, – még leginkább az átmeneti,

már felig meddig betelepült külsőbb zónákban. Az öbudi megoldás, éppenséggel a híd tengelyében levő egyenesen karhozatható, hiszen a városrésznek szép táji háttérét elrekeszti, belsejében a hagyományait eltünteti. De meghökkentő az a hatalmas és magas, zart falszerű felkaraj is, amit legutóbb Miskolcnak, a Diósgyőr felé eső szélén már ilyen ameneti zónában lathattam. Nagyon leegyszerűsítve a két kérdést, — a magasházakat és a hágyári épületeket —, mely talán előbb-utóbb műszakilag, gazdaságilag össze is kapcsolható: a magasházaknál a szükségyszerűség, a fokozottabb gazdaságosság, s a minden esetben igen gondos, egyedi elbírálás követelményet vélem a jövő fejlődésében fontosnak, a hágyári tömeges lakásépítés esetén annak már különféle vitákban felvetett, tanulmányozás alatt álló oldási lehetőségeit a nagyobb variabilitás, lakásválaszték, a környezethez való fokozottabb alkalmazkodás érdekében. Nem ez a hely és alkalom, amikor erről a nagyjelentőségű kérdésről többet, bővebben mondhatok. Bővebben foglalkoztam ezzel a kérdéssel és előzményeivel a Magyar Tudomány egyik legutóbbi számában az új városrészek monotonizálásáról szóló tanulmányban.

A problémákat taglaltam eddig, de már félig-meddig érintve a lehetőségeket is. Be-fejezesül, tehát ezekről rövidebben szólhatok. Aligha vitás, hogy problémáink és lehetőségeink szorosan összefüggnek. S ezzel kapcsolatban lehet szólni konkrétan Salgótarján jelentőségéről, tanulságairól is.

A városrekonstrukció — akár folyamatos, akár operatív, — voltaképpen nemcsak újulás, hanem többnyire gazdagodás is, változatosabbá válás. Ezt a történelemben nem egy alapított város mutatja, mely kezdetben egyöntetű, talán még unalmas is volt, és a folyamatos további fejlődés, változás, átépítések révén vált gazdagabbá, változatosabbá, mondhatni városiasabbá. Az itáliai Palma Nova, a reneszánszkori alapított város, egykor és egyszerre kialakított, ékként megmaradó váltával ma egyhangú, kisszerű, inkább városépítéstörténeti kuriózum. Krakkó viszont, ugyancsak mondhatni középkori alapított város volta ellenére változatos, gazdag. Az idő múlása, a városoknak a rekonstrukció fogalomkörébe vonható átépítésekkel, fejlesztésekkel való megújulása és ezeknek városképi tükröződése természetesen jelenség, s ugyanezért többnyire fokozottabban attraktív városépítészeti együttesekhez vezet. Különösen áll ez nagyobb városrészekre, és egész városokra, amelyen belül természetesen kialakulhatnak, sőt védendőek az egységes kisebb, egyidőben létrejött városépítészeti együttesek. Elsősorban tehát azt kell leszögeznünk, hogy a városrekonstrukció, mint társadalmilag, gazdaságilag, műszakilag szükségyszerű cselekmény, módszer, élvileg esztétikai tartalom hordozója, esztétikai érték lehetőségével bír, s nem szükségképpen a keveredtség, sőt zagyvaság forrása, ami sajnos sok esetben bekövetkezhetik. A városzabályozó, alakító tevékenységnek, akár tervezésnek, akár igazgatásnak ebben igen nagy szerepe, feloldósága van.

Amde napjainkban van a rekonstrukciónak — értve ezen most már az időszzerű, operatív, szervezett városmegújítási tevékenységet — különleges és időszzerű városépítészeti jelentősége is. S ez a helyi adottságok figyelembevételéből eredő szükségyszerű változatosság.

Mindenképpen nagyobb változatosság, ami a pusztasíkságokon emelt és komplett új városrészek mai gyakori monotonizációjához képest nyereség lehet. Városiasabb, életteltesebb miliő lehetőségét is jelenti, ez utóbbiak gyakori kihaltságát, kívülállásához képest. Salgótarján fontos példát mutat ebben, bár kétségtelenül az egykori beépítés túlnyomóan értéktelen volt megkönnyítette történeti városokhoz képest a belső megújulást, átépítést és jellegében az új városokhoz közelítette. Részben a táji keretek jó kihasználásával mutatja a példát, ami egyik értéke az új részeknek, részben pedig azzal, hogy mégis többféle adottsághoz — korábbi városszerkezethez, megmaradó épületekhez igazodva alakult újjá. Nem a pusztaságban keletkezett új város tehát, hanem valaminek, bármily szerény volt is az, a továbbfejlesztése, kivitágzása. S ez a lehetőség rekonstrukció esetén még történeti városokban is fennáll, főként a központhoz csatlakozó avult, de értékeket tartalmazó részekben, ahol, ha más nem, úgy az egykori utcák, fasorok, kertek, egyes korábbi épületek átmentése az újba, kapcsolatot teremt múlt és jövő között, biztosítja a mélyebb urbanitást. Ugyanakkor — feltételezve az előbb — utóbb alkalmazkodni képes iparosított, nagyüzemi építést, — nagyobb és megokoltabb változatosság forrása lehet, mint a merőben formai erőlködése a változatosság létrehozására.

Salgótarján példájának másik jelentősége, hogy jórészen városközpont rekonstrukció. Annak nevezhetjük, hiszen a korábbi szegényes központ adottságai, így a pályaudvar, a főutak, más tényezők mégis jórészt determinálták. A központalakítás, éppenséggel rekonstrukció pedig nem csak a városépítés egyik legfontosabb és legkülönlegesebb egyben bonyolultabb feladata, hanem városépítészeti alakítás szempontjából is kiemelkedő lehetősé-

geket nyújt – magasabbrendű, változatosabb tartalomnak szükségképpen magasabbrendű es attraktívabb formai kifejezését. Sorrendben is van jelentősége. Elvileg ugyanúgy nehezen fogadható el, még ha a gyakorlatban kényszerű nehézségek miatt többnyire így is van, hogy a város a külsőbb részein épül, vagy épül át, míg központja nem tart lépést a fejlődéssel, sőt elavult. Ebből erednek nem egyszer a központáthelyezési problémák, javaslatok is. A teljesértékű városrekonstrukcióban elvileg voltaképpen követelménynek mondható a központ és a külsőbb részek közel egyidejű rekonstrukciója. S ez itt bekövetkezett, néhány további tanulságot nyújtva, lehetőséget mutatva más városok számára is.

Az egyik, hogy kiemelkedő értékű épületek együttesét kiemelkedő képességű építésszek alkották. Ha a központalakítás jelentőségét az előbb mondottak szerint tekintjük, sőt fontosnak tekintjük egy-egy új, nagyobb középület megjelenését is a korábbi várostestben, akkor mindenképpen jelentős követelménynek mondhatjuk azt is, hogy ilyeneket lehetőleg már próbára tett és magasszínvonalú tervezők alkossanak. Sajnos, nem egy központi, rekonstrukciós jelentőségű középipitekezésünkben tapasztalhattuk ennek hiányát, amit az eredmények is tanúsítanak. Aligha vitás, hogy a városépítészeti alakításnak évezredes hagyományok alapján, de ma is egyik legjelentősebb eszköze a városképet meghatározó egyedi középületek építése.

S ezt az eszközt igen komolyan kell venni, a legkedvezőbb megoldás feltételeit meg kell teremteni. Itt nem számíthatnak munkaellátottsági és más adminisztratív szempontok, éppenséggel személyi összeköttetések, – csak a rátermettség, a kipróbáltság. Ybi Miklós, akinek nevére elnevezett díjat adományoznak kiemelkedő alkotásokért, szerényebb munkákkal szerzett megbecsülést, majd vált – teljes joggal – Budapest számos nagyszerű középületének tervezőjévé, és ezáltal mondhatni, múlt századi városképeének egyik meghatározójává. Hozzatenném azt még, hogy kiemelkedő jelentőségű városképalakító középületeknél aggyálos a túlzott takarékoskodás is, ami a legrátermettebb tervező kezét is megkötöheti.

A másik, ezzel egyenrangúan fontos tanulság Salgótarján átépítésével kapcsolatban az a mód, ahogy itt a tervezés és szervezés, a várostervezői munka és annak végrehajtása egybehangolódott. Egyrészt ugyancsak rátermett tervezők jóvoltából, de hasonlóképpen a példaadó, aktív, rugalmas városvezetés jóvoltából. Ugy vélem, hogy ez mindennemű városrekonstrukciós feladat, s annak városépítészeti alkotásértékű eredménye szempontjából megszívlelendő. Mert a rekonstrukció még egyszerűbb esetekben is szükségképpen bonyolultabb, elhúzódóbb feladat, mint a szűz területeken új városrészek építése. Még inkább az a városközpont esetében.

Csaknem elképzelhetetlen, hogy egyetlen terven mindent véglegesen meg lehessen oldani, s emiag, változtatlanul fel is építeni. A váratlan fordulatok, nehézségek, újabb lehetőségek – persze tervek birtokában is csaknem mindennapos készültséget – igényelnek a végrehajtásban. Újabb elhatározásokat, módosításokat, különféle szervezetek szoros együttműködését. Mindez itt elismerésre méltó módon bekövetkezett. Egy-egy új lakótelep, kisebb épület-együttes még lehet napjainkban is egyetlen terven nyugvó, még akár egyetlen tervező személyéhez is fűződő alkotás. De a városrekonstrukció, s főként a városközpont-rekonstrukció alapjaiban közösségi művelet, eredményei is csak ezt tükrözhetik, s ebben rejlik sajátos, különleges esztétikai hatása, értéke, ennek lehetősége is.

Megemlíteném még annak különleges jelentőségét, hogy a városrekonstrukció folyamata itt, ahol több mint tíz éve elkezdődött, azóta folyamatosan, mondhatni szívósan és következetesen tart. Ennek különleges jelentőséget kell tulajdonítani, éppen a városépítészeti alakítás szempontjából, különösen, ha nem egy megkezdett, felbemaradt vagy készülő, s így olykor torzokat létrehozó rekonstrukciós munkálatokra gondolunk.

Szeretném ezeket az igen vázlatosan kifejtett gondolatokat azzal a meggyőződéssel zárni, hogy Salgótarján átépítése, ennek itt látható eredménye a felsorolt okokból nemcsak példaadó, biztató a nehezebb körülményekkel bíró városok számára is – hanem újabb arakulásával, teljesülésével, gazdagodásával végső fokon szép. Szép akkor is, ha nincs minden megoldva, hiszen egy városban minden megoldva úgyszólván nem is lehet. Szép a táj, amely övezi, az illeszkedés ehhez a tájhoz, adottságainak a kiaknázása, szépe a jelentős, új, a városképet meghatározó épületek, együttesek. Szépek sok helyen belső részletei, s szép magasabbról nézve az összképe. Sőt szépek összképében a környező nagy ipari üzemek is, mert az életet jelentik, a képet élelletjessé teszik. Azt az életet, ami a várost áthatja, aminek számára létesült és amit formáiban kifejez. Hiszen mondhatni, hogy egész város, modern város és nem új városrész. Talán ez a leginkább előremutató benne. S bizakodást kelt, hogy vannak, lesznek még lehetőségeink, a városaink rekonstrukciója során, hogy azokat szebbé, korszerűbbé és társadalmunk által is megszeretettekké tegyük.